

Övraby kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2017-11-24

Omslagsbild: Övraby kyrka sett från söder.

Övraby kyrka

Smedstorps församling, Österlens kontrakt, Lunds stift,
Övraby socken, fastighet Övraby 48:1, kommun, Skåne län och landskap

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Övraby ligger i sydöstra Skåne, omkring en halv mil söder om Tomelilla. Området som byn ligger i utgör en höjdrygg omgiven av de kuperade dalgångarna kring Nybroån och Örupsån. Fynd av forntida boplatser och gravhögar visar att området har varit ett attraktivt för bosättning i förhistorisk tid. Ortnamn med ändelsen –by kan härledas till folkvandringstid-vikingatid men en fast bosättning på den nuvarande bytomten tros ha etablerats något senare, vid övergången från vikingatid till medeltid. Hur den äldsta bebyggelsen sett ut och vilken utbredning den haft vet man inget om. Vid 1700-talet var Övraby en stor by med nära 30 gårdar som låg tätt uppradade längs en bygata i östvästlig riktning. I bygatans sträckning rann en liten bäck, ett biflöde till Nybroån. Mitt i byn, på bygatans norra sida låg sätesgården Övrabyborg. Övrabyborg grundades som sätesgård vid mitten av 1700-talet genom en sammanslagning av flera hemman. Den nuvarande karaktärsbyggnaden är från 1809. Kyrkan låg i byns södra utkant i anslutning till prästgården och klockaregården. Radbyns utsträckning är ännu tydligt läsbar i byns topografi och kyrkan

ligger ännu i dess södra utkant gränsande till det öppna åkerlandskapet i söder med milsvid utsikt. Intill kyrkan ligger kyrkstugan från sent 1800-tal och byns skola.

I Övraby socken ingår också delar av Nedraby socken, tidigare kallad Arvelunda, som år 1635 delades upp mellan Benestad och Övraby socknar.

Kyrkobyggnad

Kyrkans äldsta delar består av absid, kor och långhus uppförda under den romanska stilperioden. Från kyrkans medeltida taklag finns ennockåsbjälke bevarad vilken har daterats genom dendrokronologi till år 1126. Dateringen gör Övraby kyrka till en av Skånes äldsta kyrkor. Det är också möjligt att bjälken har återanvänts, exempelvis från en äldre träkyrka. Nockåsbjälken har en ornerad undersida vilket tyder på att den suttit i en öppen takstol där den varit synlig inifrån kyrkan. Under romansk period utfördes också målningar i kyrkans absid och på korets östra vägg. Endast målningarna i absiden finns bevarade. Målningarna har ansetts svårdaterade och både dateringar till 1100-talets mitt och 1200-talets mitt har föreslagits. Konsthistoriker Inger Ahlstedt Yrlid menar dock att målningarna har vissa ålderdomliga drag och daterar dem till åren efter 1100-talets mitt. Hon gör en ikonografisk jämförelse med målningarna i Vä kyrka som kan ha utgjort förlaga till Övrabys målningar. Stilmässigt ligger målningarna dock närmre Vinslövs romanska målningar men utgör en mer provinsial variant av dessa. En bård med ett ovanligt "dubbelyxmotiv" målad intill tribunbågen kan också jämföras med en likadan bård i Hofterups kyrka vars målningar enligt Yrlid tillhör de äldsta i Skåne.

Under den romanska stilperioden uppfördes också ett västtorn. Detta har troligen uppförts senare än långhuset men relativt tidigt i kyrkans historia, kanske redan på 1100-talet. Ingång till tornets övre våningar var före 1909 via en öppning i tornets södra sida. Öppningen låg relativt högt i förhållande till marknivån vilket kan tyda på att den inte är ursprunglig och har haft en invändig ingång ursprungligen. Trappan löpte i den södra muren som var betydligt tjockare än tornets övriga murar. I andra våningsplan fanns endast smala ljusöppningar och en ingång till långhusvinden. Den senare sitter högt upp i förhållande till långhusvinden och kan därför inte ha fungerat som öppning.

Omkring 1325 utfördes en Sankt Kristoffermålning på långhusets norra sida vars övre del ännu är synlig ovan valven. Inga andra målningar finns bevarade från denna period. Under 1400-talet valvslogs kyrkan invändigt med kryssvalv i tegel som kom att dölja Kristoffersmotivet. Rester av sengotiska kalkmålningar har på-

Kyrkans sett från öster samt från väster.

träffats i absiden och har troligen även funnits i övriga delar av kyrkorummet. Enligt kyrkohistoriker Knud Banning kan ett växtorment i absiden representera ytterligare en målningsperiod, vilken han daterar till efterreformatorisk tid.

Under senmedeltiden byggdes ett vapenhus med trappgavel, utanför kyrkans nordportal, och tornet byggdes på med trappgavlar och blinderingar. Kyrkans fasader var vid denna tid slätputsade och vitkalkade. En strävpelare vid tornets sydvästra hörn tillkom vid okänd tidpunkt, men före 1760 då den finns utritad på en lantmäterikarta från detta år.

Vid 1600-talet införskaffades nya inventarier till kyrkan i form av altartavla, läktare och predikstol och på 1700-talet fick kyrkan en ny bänkinredning. Koret var avdelat mot absiden genom ett bemålat skrank med två dörrar till sakristian. Skranket kan vara från 1700-talet eller tidigt 1800-tal. Från 1800-talets mitt stod kyrkan länge under rivningshot vilket dock sköts på framtiden på grund av församlingens knappa ekonomiska resurser. En restaurering av kyrkan utfördes 1860 av byggmästare H F Möller i Ystad. Räkenskaperna omtalar snickeriarbeten med lagning av bänkar, predikstolen, bänkgolven och altaret. En läktare byggdes i hela tornbyggnaden vilket kanske hjälpte den värsta platsbristen för ett tag. ”Nedtagning och återuppsättning å kyrkans västra sidomur” gjordes också. Ny takstol utfördes över tornet och viss renovering utfördes på ”gamla takstolen”. Under 1885 fick kyrkan en ny orgel. Den gamla läktaren revs och ny uppfördes med det gamla virket. Ännu vid tidigt 1900-tal var man beredd att riva kyrkan vilket arkitekt Theodor Wählin lyckades förhindra. Efter egna undersökningar presenterade Wählin Övraby som

en av stiftets äldsta kyrkor med dess ursprungliga delar ännu bevarade. Detta räddade sannolikt kyrkan och därefter följde en långdragen planeringsprocess för kyrkans ombyggnad. Mellan 1908-1909 renoverades kyrkan efter Wåhlins förslag. Byggmästare var Anders Pettersson, Svedala. Renoveringen omfattade nya tillbyggnader i form av sakristia med entrébyggnad i norr, trappinbyggnad på tornets södra sida och ny ingång med vindfång vid tornets västra sida. Den gamla invändiga torntrappan revs och tornets fönster och ljudöppningar murades om. Yttertak och takstolar gjordes också om och alla gavlar gjordes enhetliga med murade trappsteg. Stora rundbågiga fönsteröppningar fanns sedan tidigare till långhus och kor och dessa verkar inte ha förändrats. Invändigt togs de romanska målningarna fram i absiden och flera anpassningar gjordes för att lyfta fram målningarna bättre. Bland annat revs korvalvet och ersattes med ett plant innertak av trä och altarpupsatsen flyttades till korets norra sida. En prästingång i absiden sattes igen och absidens romanska östfönster renoverades. Kyrkans övriga väggar målningsdekorerades med kvadermålning och bårder med de romanska målningarna som inspiration. Ny bänkinredning och orgelläktare byggdes. Kyrkan fick också ett värmesystem i form av en kaloriferanläggning med varmluft. Pannrum ordnades i en källare under sakristian.

År 1929 ersattes varmluftsanläggningen med vattenburen värme efter handlingar utarbetade av Skånska Rörledningsaktiebolaget i Malmö. Denna ersattes av en elvärmeanläggning år 1953 efter förslag framtaget av Föreningen Kraftkontrollen i Malmö. Under större delen av 1900-talet har endast utvändigt och invändigt underhåll utförts. Under åren 1993-1995 genomfördes en fasadrenovering då löst sittande puts knackades ned och lagades. I samband med detta gjordes en puts- och murverksdokumentation. Under 1995 togs också blytaken ned, smältes och gjöts om efter noggrann uppmätning av Lotta Gustavsson och Aina Mandahl. Absidens blytak lagades på plats utan att gjutas om. Tegeltaket sågs över på alla delar och nytt tegeltak lades på tornet. Viss renovering av tornets strävpelare utfördes 1997 under ledning av Hans Ponnert arkitekt & Restaureringskonsult AB. Vindfångets natursten rengjordes också och konserverades.

Exteriör

Kyrkan består av de romanska delarna västtorn, långhus, kor och absid, det senmedeltida vapenhuset och 1909 års tillbyggnader i form av sakristia och entrébyggnad i norr, trapptorn i söder och vindfång i väster. Under sakristian finns också en källare med pannrum. Samtliga delar av kyrkan, utom sockelpartierna från 1909 samt vindfånget är putsade med en grovkornig spritputs och kalkvittade med slätputsade omfattningar, blinderingar och gesimser. De romanska delarna, långhus, kor, absid och torn, är byggda av kalkstensflis med kvaderhuggna kalkstenar i

sockel, omfattningar, hörnkedjor och valvbågar. Sockeln är utförd med skråkant upptill. På 1909 års tillbyggnader är sockeln utförd på samma sätt. Det medeltida vapenhuset har slätputsad gesims mot öster och väster utformad i två språng. En gesims med samma utseende finns på tornet och vapenhuset samt Wåhlins tillbyggnader i norr och söder.

De ursprungliga ingångarna till kyrkan i form av en nord-, och sydportal är bevarade men igenmurade. Sydportalens läge är markerat i exteriören som en grundnisch. Nordportalen är synlig inifrån vapenhuset. Båda öppningarna är igenmurade ungefär vid anslagslisten med murnischer utvändigt och invändigt. Portalöppningarna har en ovanlig form som smalnar av upptill. Enligt äldre avbildning av nordportalen saknade den tympanon och anslagslisten hade en skråkantad valvanfang som gav öppningen ett nyckelhålsliknande utseende.

Av de romanska fönsteröppningarna finns endast det östra absidfönstret delvis bevarat vilket återställdes 1909. I långhusets södra sida har en igensatt fönsteröppning dokumenterats vilket skulle kunna vara en senare ommurad romansk fönsteröppning. Nuvarande fönsteröppningarna till långhuset och koret består av stora rundbågiga öppningar. Fönsterbågarna är av brunmålat trä med tvär- och mittposter och sitter djupt indragna i fönsteröppningarna. Korfönstret mot söder är försett blyspröjsat, målat fönsterglas i jugendstil. Även absidfönstret har blyspröjsat målat glas med ett stiliserat blommönster. Övriga fönsterglas har enklare utformning i svagt färgade blyspröjsade glas.

Det romanska västtornet är något smalare än långhuset och har kvadratisk planform. Dess östra gavel rider på långhuset dvs. den är uppmurad på långhusets västra gavelmur. Vid tornets sydvästra hörn finns en kraftig stödpelare med avtrappning i två steg. Ursprungliga öppningar i tornet består av en öppning till långhusvinden i andra våningsplan och en smal ljusöppning mot norr. En likadan fönsteröppning mot väster ersattes av ett stort rundfönster 1909 med ett masverk hugget i kalksten. I höjd med tornets andra våning smalnar tornets sidor av något och skapar en avsats avtäckt med kalksten. Denna arkitektoniska detalj finns även på andra medeltida torn exempelvis Frillestads kyrka som eventuellt också skulle kunna vara ett romanskt västtorn. Tornets senmedeltida gavelspetsar är murade av tegel med trappsteg, spetsbågiga blinderingar och ett sågskift mot norr. Av någon anledning saknas blinderingar på södra sidan. På tornets västra sida ansluter ett vindfång från 1909 murat av kalkstenskvader. Vindfånget är försett med trappstegsgavel och en liten blindering i den övre tinnen i form av ett grekiskt kors. Ingången till kyrkan omfattas av en rundbågig murnisch med ett rundbågsformad tympanonsten. I tympanonfältet finns en huggen relief föreställande Kristus och

Bilden till vänster visar kyrkorummet sett från koret mot väster. Höger bild visar sydportalen intill orgelläktaren.

symbolerna för Alfa och Omega. Ytterdörren är en pardörr av lackad ekpanel med dekorativa gångjärnsbeslag.

Trappornet vid tornets södra sida har ingång från väster i form av en liten stickbågig dörröppning. Mot söder finns fem smala ljusöppningar till trappan och i övre plan en större, rundbågig fönsteröppning.

Det medeltida vapenhuset är troligtvis uppbyggt med kalksten med inslag av tegel. Gavelröstet är murat med trappstegsgavel, mönstermurning av strömskift, sågskift och en blinding i form av ett försänkt murband som följer trappstegsgavelns tinnar. En dörröppning mot söder fanns före 1909 med en svagt spetsbågig öppning murad med formgjutet tegel. På ömse sidor fanns två svagt spetsbågiga fönsteröppningar. Dörröppningen och fönsteröppningarna är delvis igenmurade och bildar blindingar med vardera en liten rundbågig fönsteröppning.

Till vapenhusets östra sida ansluter en låg entrébyggnad som förbinder sakristan med vapenhuset. Sakristian är murad med trappstegsgavel utan blindingar och i den lägre byggnadsdelen finns en ingångsdörr, upptill markerad med en liten murad trekantsgavel. På sakristians östra sida finns en ingång till källaren. Båda ingångarna har omfattningar bestående av ett mursprång och ytterdörrarna är av lackad ekpanel i stil med västportalens ytterdörr.

Yttertaken på kyrkan består av sadeltak på samtliga delar utom absiden som täcks av ett halvt kägeltak. Sadeltaken är ställda i olika riktningar med fall mot norr och söder respektive öster och väster. Över långhus, kor och absid täcks takfallen av blyplåt medan övriga takfall består av röda tegelpannor. Yttertaket över tornet är lagt på öppen läkt utan undertak. Blytaken ligger på en glespanel av brädor.

Interiör

Ingången i väster leder in till ett vindfång med små fönster mot norr och söder. Golvet består av röda och grå kalkstensplattor lagda på diagonalen. Väggarna och taket är putsat och vitkalkat. En pardörr av ek leder in till tornets bottenvåning. I tornets södra sida leder en rundbågig dörröppning in till 1909 års trapptorn med uppgång till tornets övre våningar och orgelläktaren. Tornbottenvåningen täcks av ett kryssvalv från 1909 på trespråkiga pilastrar. I gränsen mellan torn och långhus finns ett förtjockat vägparti som utgör långhusets västra gavelmur. En orgelläktare är uppbyggd över hela tornets bottenvåning med en balkong som sträcker sig ett stycke öster om långhusets västra gavelmur. Orgelläktaren bärs upp av ett bjälklag inmurat i sidomurarna och balkongen i öster bärs upp av konsoler från långhusets västra mur. Läktarbarriären samt läktarens konsoler och bjälklag är utförd av oljad ek med detaljer i grönt och rött samt förgyllning. Barriären består av ett genombrutet räcke med raka spjälor och är liksom konsolerna dekorerade med blommor och grekiska kors med strålkran. Läktarens undersida består av det synliga bjälklaget med fyllningar av pärlspontpanel.

Långhuset är möblerat med öppna bänkar utmed en mittgång. Bänkarna når fram till predikstolen i långhusets sydöstra hörn. De romanska, ursprungliga, ingångarna till kyrkan är synliga i långhusets västra del som murnischer. Väggarna i kyrkorummet är målade i vitt med en smal sicksackbård i gult och blått i bröstningshöjd. Långhuset är indelat i två valvtravéer med valv från omkring 1400. Valvkapporna utgår från trespråkiga pilastrar och kragbanden består av en snedfas mellan ett utkragande murskift upptill och nedtill. Valvribborna har i genomskärning kvadratisk form och gördel- och sköldbågarna är spetsbågiga, murade med en hel tegelstens tjocklek och ett platt följskift. Inga medeltida kalkmålningar är synliga i valven.

Koret är beläget tre steg över långhusets golvnivå med en trappuppgång i triumfbågen, valvbågen mellan kor och långhus. Triumfbågen är liksom tribunbågen till absiden ovanligt hög och dess valvkrön når nästan ända upp till kyrkans murkrön. Valvanfangen, där valvbågen börjar, markeras av ett listverk med fasad kant i båda valvbågarna. Väggarna i koret är putsade och vitmålade som i långhuset med en bredare bröstningsbård med ett stiliserat blommotiv. Ytterligare målade bårder,

vars mönster är hämtade från de romanska målningarna i absiden, löper kring korets fönster- och dörröppningar och i fönsternischen. Överst på korets väggar finns en geometrisk bård i labyrintliknande mönster i romansk stil. Målningarna går i gula, blå och röda toner. Koret har ett högt kassettak av mörkbetsat trä format av korsande bjälkar och ovanliggande brädpanel. Golvet i koret och absiden är lagt på samma vis som i långhuset. Absidgolvet och golvet innanför altarringen ligger ett steg över korgolvet. Altaret står inne i absiden, ett stycke från den östra väggen under absidens fönster. Kyrkans dopfunt står i korets nordvästra hörn och i korets norra sida leder en dörr in till sakristian. Ett par nischer, sannolikt medeltida, syns i absiden och koret.

Korets östra gavelsida övergår i absiden genom en hög rundbågig tribunbåge utan förkroppning eller markerade vederlag. Hjälmsvalvet är mycket högt och bemålat med romanska kalkmålningar som når ned till absidfönstrets nederkant. I mitten av hjälmsvalvet finns en framställning av Majestas Domini (Herren i majestät) omgiven av symbolerna för evangelisterna. På ömse sidor av absidfönstret finns fyra figurer tolkade som olika helgon. Bland annat framställs Petrus och Paulus, jungfru Maria och Johannes. Hjälmsvalvet ramas in av en bård med runda medaljonger med figurframställningar, möjligen profeterna. I samband med renoveringen 1909 påträffades också en målning ovanför tribunbågen, på korets östra mur, vilken sedan putsades över. Målningen föreställde en man med en kyrkomodell och tolkas som ett donatorsmotiv.

Orgelläktaren nås från trappornet vid tornets södra sida. Torntrappan har steg och spindel av gjuten betong. Orgelläktaren upptas av orgelverket samt en bänkinredning mot öster. Spindeltrappan fortsätter upp till tornets tredje våning och därifrån finns uppgång till klockvåningen via en trästege och ingång till vindarna över långhuset och koret. Klockvåningen upptas av klockstolen av furu för kyrkans två klockor. Tornets väggar är putsade och vitmålade men norra gavelröstet murat av rött medeltida tegel är oputsat. Klockvåningen är öppen mot nock utan vindsbjälklag. Torntaklaget är av fur från 1909 års renovering och takstolarna är uppbyggda av sparrar med hanband, stödben och tassar på dubbla murremmar.

Vinden över långhuset är ett oinrett utrymme ovan valven. Ingång till långhusvinden är en ursprunglig, rektangulär öppning murad av kalkstensflis medan ingången till koret är sekundär. Ingång till absidvinden saknas. Långhusets murar ovan valven är av kalksten med grovt utdraget bruk. Inga spår av romanska fönsteröppningar syns på murarna. På långhusets norra sida finns en kalkmålning från tidigt 1300-tal föreställande Sankt Kristoffer. Taklaget över långhuset är från 1909 och består av

Koret sett från väster.

husets norra mur.

Dörren till vapenhuset har en vitmålade fiskfjällsliknande plättäckning på ena sidan och rektangulära plåtar på andra sidan samt är försedd med ringhandtag. Vapenhuset är inrett med murade bänkar längs väggarna, avtäckta av gjutna betongplattor. Golvet är av murtegel och väggarna är putsade och vitmålade. I långhusmuren mot söder är den igenmurade nordportalen belägen vilken bildar en djup nisch i muren. Portalens omfattningsstenar är opputsade. I nischen sitter en inmurad gravhäll över prästen Björn Andersen, död 1646. Innertaket är öppet till nock och täckt av en spontad och brunbetsad panel. På vapenhusets väggar hänger tavlor som ingått i en äldre läktarbröstning,

Sakristian nås både från den norra entrébyggnaden och genom en dörr i koret. Golvet i sakristian är av oljade brädor och väggarna är putsade och vitmålade. Sakristian är möblerad med skåp för textilförvaring samt skrivbord. På norra väggen hänger två tavlor för series pastorum.

takstolar av fur uppbyggda av sparrar, handband, stödben och tassar på dubbla murremmar. Även kortaklaget är av fur men har inslag av medeltida bjälkar i ek.

Det medeltida vapenhuset nås från den norra entrébyggnaden mellan vapenhuset och sakristian. Entrébyggnaden består av en lång korridor med dörrar till vapenhuset, sakristian, teknikrum/elcentral samt ett utvändigt atrium beläget mellan entrébyggnaden och lång-

Inredning och inventarier

Altare

Altaret ritades av Theodor Wählin till kyrkans renovering 1909 och är ett så kallat blockaltare tillverkat i kalksten med polerad altarskiva och överstycke av ek. På altarets framsida finns en huggen och förgylld dekor i form av en stiliserad törnekrona omgiven av rosor och strålgåns. Överstycket består av ett par låga pelarformer vid sidorna och ett mittparti med dekor av skurna röda rosor, gröna blad samt en medaljong i mitten med bokstäverna IHS.

Altaruppsats

Kyrkans gamla altaruppsats är från sent 1600-tal utförd i barockstil. Den består av en rund altartavla målad i olja på pannå omgiven av snidade figurer målade i grått med förgyllda detaljer. Tavlan i mitten föreställer nattvarden och omges av en ram med skulpterade vindruvsklasar. Skulpturerna vid sidorna av målningen och över denna föreställer evangelisterna och överst står Jesus på ett jordklot. På sidorna finns sidovingar dekorerade med slingrande växtrankor, kvinnofigurer och vindruvsklasar. Altaruppsatsen har ursprungligen varit målad i röda och blå toner samt marmorering i blått, gult, rött, svart, vitt och förgyllning.

Altarring

Altarringen av ek med tygklätt knäfall ritades av Theodor Wählin till kyrkans renovering 1909. Altarringen består av ett räcke med rundad form mot långhuset och raka sidostycken. Räckets består av raka smala ribbor med skurna tvärgående ränder och omväxlande lite bredare ribbor med dekor av rödmålade, grekiska kors och runda, förgyllda blommor med gröna bladrossetter.

Predikstol

Kyrkans predikstol är från 1600-talet med en fot och trappa från 1909 ritade av Theodor Wählin. Predikstolskorgen har fyra sidor med rik renässansdekor och är målad i framför allt svart, rött, blått och guld. På korgens sidor finns framställningar av evangelisterna inom rundbågsfält mellan kolonnetter. Upptill på korgen finns ett inskriftsband samt listverk med kymantionbård och tandsnitt. Korgen är av ek bemålad i framför allt svart, rött, blått och guld. Korgens fot är av oljad ek liksom trappan och ritades av Theodor Wählin. Till predikstolen hör också en baldakin med sexsidig form. Undersidan är utförd som ett kassetak med förgyllda stjärnor och en pinjekotte i mitten. Sidorna är utformade som ett listverk med ett inskriftsfält med änglahuvuden i hörnen.

Dopfunter

Dopfunten är huggen av sandsten och eventuellt ritad av Theodor Wählin till kyrkans renovering 1909. Funten har en rund fot, ett smalt skaft med flera skaftringar eller vulster som upptill vidgas till cuppens bredd. Cuppan är cylindrisk med ett hugget textband i relief: ”LÅTEN BARNEN KOMMA TILL MIG OCH FORMENEN DEM INTET”. Cuppan är försedd med urtappningshål. Enligt en del uppgifter är funten en omhuggen romansk dopfunt som återfanns i prästgårdens trädgård där den användes som fågelbad. Detta stämmer dock inte då denna förvaras vid Lunds universitets historiska museum. Den romanska dopfunten tillhör Blentarpsgruppen, en grupp funtar med en huggen relief i form av en rundbågsarkad på cuppens utsida.

Bänkinredning

Bänkinredningen består av öppna bänkar från 1909 ritade av Theodor Wählin. Bänkarna är utförda i jugendstil i oljad ek med röda och blå detaljer. Särskilt gavarlarna är typiska för Wählin. Dessa är smala med raka sidor och runda krön med en skuren blomdekor. Intill bänksitsen breddas gaveln och dess främre ben avslutas av en liten rundel med bänknumret utskuret i relief. Bänkkryggarna är utförda av ett ramverk med spegelfyllningar.

Orgel

Kyrkans orgelverk har nio stämmor och är från 1870-talet, byggd av en okänd dansk/skånsk orgeltillverkare, möjligen Lundahl eller Olsen. Orgeln flyttades till Övraby kyrka 1969 från Tyska kyrkan i Malmö av Johannes Künkel. Orgelfasaden i nygotisk stil ritades sannolikt av Theodor Wählin för den föregående orgeln byggd 1909 av Olof Hammarberg i Göteborg. Fasaden är utförd av oljad ek med detaljer i rött, grönt och guld. Den är uppbyggd kring tre pipfält; ett större i mitten och två mindre och lägre vid sidorna infattade i spetsbågiga ramar. Mittfältet flankeras av små kolonnetter och kröns av en trekantsgavel med sidotorn och krabbor. Sidofältet är rakt avslutade med krenelering överst. Spelbordet är placerat på orgelhusets norra sida.

Klockor

Kyrkans lilla klocka gjöts 1908 av K G Bergholz i Stockholm. Stora klockan gjöts 1743 av Andreas Wetterholz i Malmö.

Övrigt

En gammal järnbeslagen kista står i vapenhuset. I vapenhuset förvaras också ett antemensale från 1625 samt tavlor som ingått i en läktarbarriär. Antemensalet är uppbyggt av en rundbågsarkad med kannelade pilastrar. Tavlorna föreställer

apostlarna och är målade av J P Appelgren, Ystad, 1824. En större tavla med föreställande korsfästelsen kan ha ingått i en äldre altartavla. I kyrkorummet hänger ett namnchiffer från 1689 i form av ett vapen med Carl XI:s monogram.

Kyrkogård

Den äldsta kyrkogården utgörs av den högre belägna marken närmast kyrkan. Omkring år 1877 utvidgades kyrkotomten mot norr med plats för ett material- och spruthus samt vänt- och hållplats intill kyrkogården. Ett område öster om detta avsattes också till framtida utvidgning av kyrkogården. Här finns numera ett ekonomihus tillhörigt kyrkan. Några år senare, omkring år 1880 utvidgades kyrkogården mot söder. En byggnad norr om kyrkan finns då med på ritningen vilket bör vara den nuvarande kyrkstugan. Kyrkogårdens östra gräsområde tillkom möjligen kring 1943 då förslag till utvidgning av kyrkogården upprättades.

Kyrkogården har troligtvis varit inhägnad med en mur tidigare. Rester av murar anas intill de nuvarande hägnaderna i form av klippta avenbokshäckar. I väster och öster samt i gränsen mellan gamla kyrkogården och den östra, senare delen finns en trädkrans. Ingång till kyrkogården är via en grind intill kyrkstugan vid kyrkogårdens nordvästra hörn. Grinden är av smidesjärn med grindpelare av granit.

Äldre fotografier från tidigt 1900-tal innan kyrkan byggdes om visar en förhållandevis lummig kyrkogård med gräsklädda partier mellan gångstråken och en hel del buskar, klippta häckar kring gravplatserna och trädkrans i kyrkogårdsgränsen. Numera är stora delar av kyrkogården grustäckt och växtligheten består av klippta buskar och höga barrträd. Enstaka buxbomsomgärdade gravplatser finns men flertalet markeras istället av stenramar och andra saknar omgärdning. Gravvårdarna har övervägande hög ålder och många kalkstensvårdar finns både i form av ligande hällar och stående vårdar. Övriga gravvårdar är huvudsakligen av sekelskifteskarakter från 1800-talets slut och 1900-talets början av diabas eller granit. De nya kyrkogårdsdelarna i söder och öster ligger lägre än den gamla delen. Södra delen har modern karaktär med gravstenarna i raka rader utmed rygghäckar av bok. En askgravplats finns i slutningen till den nya södra kyrkogårdsdelen. De östra och sydöstra delarna är grästäckta och saknar gravplatser.

Byggnader på kyrkogården

Inga byggnader finns på kyrkogården förutom kyrkan. På norra sidan om kyrkogården ligger en ekonomibygnad med bårhus tillhörig församlingen. Byggnaden kan ha uppförts omkring 1923.

Karaktärisering

Övraby kyrka ligger i ett gammalt kulturlandskap där en fast bebyggelse tros ha etablerats tidigt. Byns äldre utbredning och karaktär är i stort sett okänd men kan ha legat på samma plats som byn före skiftet på 1800-talet. Den nuvarande bebyggelsen är från 1800-talet och framåt men kyrkan har kvar sin placering i byns södra utkant.

Övraby kyrka är ett betydelsefullt monument från romansk tid och tillhör en av de äldsta kyrkorna i Skåne daterade genom dendrokronologisk teknik tillsammans med Norra Mellby daterad (1130-1140) och Hammarlunda (omkring 1130-tal). En viss reservation för dateringen bör dock göras för att takstolsnocken kan vara återanvänd från en äldre byggnad. Nockåsbjälken är en av få bevarade delar från en takkonstruktion med rötter i vikingatidens restimmertraditioner. Liknande nockåsbjälkar finns bevarade i Hammarlunda, Bjäresjö och Ravlunda kyrkor. Kyrkans ursprungliga portaler kan jämföras med portalerna i Östra Ingelstad och Bolshögs kyrkor som också smalnar av upptill. Övrabys portaler är utförda utan tympanon vilket är mycket ovanligt. Influenserna till denna öppningsform antas komma från Irland kanske via Bornholm.

Kyrkans romanska karaktär är inte särskilt påtaglig i exteriören som istället präglas av Wählin's ombyggnad med senmedeltida karaktär. Ombyggnaden gjordes med många små tillbyggnader istället för en större utvidgning vilket är typiskt för Wählin's kyrkoarkitektur. Detta sätt att arbeta på kan ses som en reaktion mot 1800-talets krav på enhetlighet och symmetri vilket ofta ledde till rivning av senare tillbyggnader, exempelvis vapenhus. Takfallens lutning åt olika håll och de många trappgavlarna ger ett något kaotiskt intryck, vilket säkert är ett medvetet sätt att ge kyrkan ett mer genuint och medeltida, pittoreskt intryck. Wählin var inte främmande för att skapa pastischer genom att mura om ursprungliga öppningar samt "förbättra" fasaderna med listverk och trappstegsgavlar. De nya byggnadsdelarna har getts en medeltidskaraktär genom kopierande av kyrkans romanska sockel och tegelmurade listverk och trappstegsgavlar av en mer senmedeltida karaktär. Den senmedeltida tidsperioden har viss förankring genom vapenhusets gotiska trappstegsgavel samt norra torngaveln. Resultatet är dock till viss del en anakronism där tidsperioderna blandas på ett otydligt sätt.

Invändigt är kyrkans romanska tidsperiod mer märkbar genom absidvalvet och dess målningar samt portalöppningarna. Senmedeltiden representeras framför allt av kryssvalven. Även invändigt har Wählin satt sin omisskännliga prägel på den enhetligt utförda inredningen i tidstypisk jugendstil. Kanske är det i inredningen

som Wählins främsta egenskaper som arkitekt är synlig genom hans känsla för färgsättning och förmåga att binda ihop ny inredning med äldre byggnadsdetaljer och inventarier. I Övraby är det absidmålningarna som har fått sätta tonen genom väggmålningar och färgsättning. En del ornament och färger går också igen i predikstolen. Till och med mattan i altarringen har komponerats för att passa in i inredningen. Renoveringen av Övraby är ett tydligt exempel på ett antikvariskt förhållningssätt där vissa tidsperioder sätts före andra, vanligen dess äldsta tidsskikt. I koret rev man valvet till förmån för absid och en mer romansk karaktär. Det är också tydligt att absidmålningarna har varit huvudfokus vid renoveringen medan övrig inredning utgör en finstämd inramning till dessa. Som betydelsefullt för upplevelsen av kyrkorummet bör också nämnas fönstermålningarna och kalkstensgolvet i kyrkan.

I kyrkan förvaras också en del äldre föremål av intresse såsom de gamla läktarbröstningarna och altaruppsatsen. Vapenhuset är trots vissa omändringar 1909 välbevarad med bevarade murade bänkar. Ovan valven utgör Kristoffersmålningen ett viktigt värde som dock inte är påtagligt för kyrkans besökare.

Att tänka på

- Övraby kyrkas byggnadshistoria bör undersökas och kompletteras när tillfälle ges.
- Målningarna har ett högt kulturhistoriskt värde och är ömtåliga för klimatförändringar. Dessa behöver besiktigas regelbundet av konservator.
- Både utvändigt och invändigt präglas kyrkan av Wählins renovering från 1909. Tidsandan som skapades genom denna renovering bör respekteras vid framtida åtgärder. Inredningen utgör en väl avvägd helhet och bör bevaras.
- Återöppnande av den norra portalen skulle öka kyrkans kulturhistoriska värden och göra vapenhuset tillgängligt från kyrkorummet igen.
- Kyrkogården har en rik gravvårdskultur med många äldre och välbevarade kalkstensvårdar och gjutjärnsvårdar. Kombinationen av grusade ytor och planteringarna är en viktig del av kyrkogårdens karaktär och bör bevaras.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrklig kulturmiljö, enligt Kulturmiljölagen 4 kap. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning Övraby 31:1. Fornlämningen avser Övraby bytomt enligt 1760 års lantmäterikarta och skyddas enligt 2 kap. Kulturmiljölagen. Övraby är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården av Riksantikvarieämbetet och skyddas enligt hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap i Miljöbalken.

Källor

Kyrkor i Skåne, en kulturhistoria, Siegrun Fernlund, Lund 1980.

Orgelinventering 2016, Anders Johansson, Lunds stift.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Theodor Wåhlin, Arkitekten och restaureringskonsten, Hans Ponnert, Malmö 2011.

Underhållsplan för Övraby kyrka, Ponnert Arkitekter AB 2007.

Och i hopp om det eviga livet, Inger Ahlstedt Yrlid, Lund 1976.

Internet

Lantmäteriet karttjänst historiska kartor

Fornsök, Riksantikvarieämbetets söktjänst för registrerade fornlämningar,:

Forskningsdatabas för Medeltida kyrkor i Skåne, Barbro Sundnér:

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2017-04-28

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Petter Jansson, Regionmuseet Kristianstad.

Färdigställd: 2017-12-04

